

A NAPÓLEON-KULTUSZ KÉPZŐMŰVÉSZETI EMLÉKEI KÉPES LEVELEZŐLAPOKON

Pirint Andrea*

**Herman Ottó Múzeum, Miskolc*

Absztrakt: I. Napóleon tudatos munkával — vizuálisan és eszmeileg — saját maga alapozta meg kultuszát, amely bukása után is népszerű alkotóeleme maradt a közgondolkodásnak, nem csupán Európában. A Napóleon-kultusz, amely egyes vidékeken erőteljesebben, máshol csupán marginálisan jelentkezett, újabb és újabb lendületet vett a 19. század folyamán, majd pedig a napóleoni események centenáriuma idején. A tömegkultúrát közvetítő képes levelezőlapok — mint történeti források — e tekintetben is fontos információkkal szolgálnak.

Kulcsszavak: képeslapkiadás, kultusztörténet, Napóleon-ikonográfia, propagandaművészet

A szerencsi Zempléni Múzeum őrzi a külföldi és hazai képeslapok legteljesebb magyarországi gyűjteményét. Az ikonográfia alapján meghatározott gyűjteményi csoportok egyike a több mint 600 darabos, I. Napóleon-nal kapcsolatos kollekció, amely a Bonaparték felemelkedését, I. Napóleon katonai és politikai pályafutását, az életében szerepet játszó személyek képmásait, illetve emlékezetének különféle megnyilvánulásait illusztrálja, így nemcsak a történelmi korszakot, hanem a Napóleont mint történelmi személyiséget övező kultuszt is dokumentálja.

Az 1870-es években megszülető képes levelezőlap kezdettől a tömegkultúra kifejező eszköze, így a kutatás a legkülönbélebb szempontok szerint vizsgálja azokat, elismerve e tárgy típus kultúrtörténeti jelentőségét. A szerencsi múzeum Napóleon-tárgyú kollekcióját, a bemutatáson túl, a művészet- és kultusztörténet metodológiáját követve, mi is többirányúan kívánjuk feldolgozni. Kérdés,

hogyan mennyiben illeszkedik, beilleszthető-e a magyar kultúrtörténetbe ez a témakör? Tükrözhetnek-e hazai szellemi lenyomatokat azok a levelezőlapok, amelyek egy olyan történelmi személy emlékezetét ápolják, aki Magyarország köztörténetében nem játszott meghatározó szerepet? Tény, hogy a kollekciót magyarországi közgyűjtemény őrzi, de — ezen túlmenően — vajon mi, magyarok, érintettek vagyunk-e a Napóleon-kultusz tárgykörében, a több mint félezer képeslap között ugyanis mindössze egyetlen darabot találunk, amelyet Magyarországon adtak ki. Ez az adat azt látszik alátámasztani, hogy az Európa más vidékein mai napig eleven Napóleon-emlékezet hazai kontextusba helyezve jóval kevesebb jelentőséget hordoz, ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a 20. század eleji külföldi kiadók Magyarországon is forgalmazták levelezőlapjaikat, így a külföldön nyomtatott termékek — legalábbis részben — itthon is könnyen beszerezhetőek voltak. De miből

állapítható meg, hogy egy 1900 körüli külhoni árucikk, amelynek korabeli forgalmazása elé az országhatárok nem gördítettek akadályt, képeslapgyűjtő révén (időben később), vagy a lap bolti forgalmazása idején (külföldön vásárolva) került-e Magyarországra, vagy esetleg mint importcikk jutott el a magyar piacra, saját korában? Ehhez a — köznapiszóhasználat — „megírt” lapok szövegoldala nyújthat segítséget, hiszen a postailag kézbesített levelezőlapokon az üzenet nyelve, a címzés, a bélyeg és a postabélyegző a lap beszerzésének körülményeiről is informálhat.

A szerencsi kollekció postai úton feladott Napóleon-tárgyú képeslapjainak 60%-át magyarul írták, és csupán elhanyagolható, a 2%-ot alig kitevő részét képezik azok a lapok, amelyeket a Trianon előtti Magyarország határán kívül (Párizsban, Versailles-ban, Karlsbadban, Oostendében, Ajaccióban, Bécsben, Waterloóban, a turizmusra jellemző üzenettel) adtak postára. A magyar nyelven megírt lapok jó része az 1900-as évek első két évtizedéből származik, és 98%-a a Magyarország területén belüli kapcsolattartás céljait szolgálta. Akadnak azonban olyanok is, amelyek feladója ugyan németül vagy franciául írt, de lapját magyar településről küldte el magyarországi címre. Mindez nemcsak azt igazolja, hogy külföldi kiadók Napóleon-tárgyú képeslapjai itthon is kaphatók voltak, de azt is jelzi, hogy Magyarországon is igény mutatkozott rájuk, azaz a legendás francia történelmi hős emlékezte olyan összeurópai jelenség, amely alól — legalábbis a 20. század elején, amikor a lapok jó részét postára adták — Magyarország sem jelentett kivételt.

A SZERENCSI MÚZEUM NAPÓLEON-TÁRGYÚ KÉPESLAPGYŰJTEMÉNYE

Az összesen 632 darabot számláló kollekcióban az illusztrációkat tematikailag összefűző történelmi személy, I. Napóleon alakja az egyetlen kohézió. A szűkebb témakörök szerint felosztható alcsoportok egyike a Bonapar-

te család tagjait, az erős jellemű édesanya és a Napóleon kegyéből jelentős címekkel felruházott testvérek képmásait ábrázolja. Külön csoportba sorolhatók a Napóleon oldalán császárnévá lett feleségek, Josephine és Mária Lujza, valamint a második házasságból származó, várva várt trónörökös, az utókor által Sasfiók néven emlegetett reichstadti herceg arcvonásait megörökítő illusztrációk. A gyűjtemény jelentős része Bonaparte Napóleont mint a korzikai zászlóalj főhadnagyát, a dél-franciaországi hadsereg főparancsnokát, első konzult, császárt, és végül mint Szent Ilona-i száműzöttet ábrázolja, portrészzerűen (mellkép, háromnegyed- vagy egészalakos formában). Számos zsánerkép jeleníti meg a császárt mint magánembert szűk családi körben (gyengéd férjként, szerető apaként), vagy társasági emberként. A legnagyobb tematikai alcsoport azonban a történelemformáló személyiség pályafutásához, államalkotó és diplomáciai működéséhez, katonai hadjárataihoz kapcsolódik. Az illusztrációkon keresztül nyomon követhető a teljes Napóleon-legenda, a tizenéves Bonaparte hadvezéri képességeinek állítólagos első megvillanásától kezdve, katonai felemelkedésének és sikereinek, a császári címhez vezető kormányzati tevékenység jelentősebb epizódjainak, a császárként egész Európát felbolygató katonai akcióinak felidézésén át, második lemondását követő száműzetéséig és haláláig. A képeslapok illusztrációi azonban a legenda történetének elbeszélésében ennél is továbbmennek, hiszen a mai napig turistalátványosságnak számító, s levelezőlapokon is népszerűsített emlékhelyek (szülőháza, egykori szállás- és lakóhelyei, nevéhez fűződő csaták emlékművei, párizsi szarkofágja) éppúgy a mítosz manifesztációi, mint azok a képzőművészeti illusztrációk, amelyeknek előképei a Napóleon, a „halhatatlan hős” halálát követő hódolat kifejeződéseként születtek, és egy határozottan körvonalazható Napóleon-kultusz reprezentánsai.

Míg a gyűjteményt Napóleon alakja teremti meg, egyéb, a képeslapok klasszifikációjában releváns tekintetben, mint a kiadás éve, származási ország, kiadóvállalat, nyomda-technika, illusztrációk típusa, sokféleség tapasztalható. A kiadó neve mellett olykor a nyomdai előállítás évét is feltűntették, így járt el Armand Noyer párizsi fotografiai intézete a *Vie de Napoléon*, az *Allegorie*, valamint a *Réves de Napoléon* című sorozatok 1911. és 1912. évi kiadásakor. A további, postára adott lapok korának meghatározásához mindenekelőtt az írott szöveg keltezése és/vagy a postabélyegző dátuma nyújt támpontot, jelezve a lap kereskedelmi forgalomba hozatalának legkésőbbi időpontját. A Napóleon-képeslapok közül a legkorábban postára adott darab 1898-ból, a legkésőbbi 1985-ből való, a legtöbb példány azonban 1907–1915 között volt használatban.

A lapok számottevő részét természetesen Franciaországban adták ki, de jelentős számú levelezőlap származtatható németországi kiadóktól, s a sorban harmadikként osztrák — jelesül bécsi — cégektől. Részét képezi a tárgycsoportnak több-kevesebb angol, belga, csehszlovák, dán, lengyel és oroszországi darab, s végül e helyen újra meg kell említenünk az egyetlen magyar kiadású példányt. A 20. század eleji kiadók közül nagyobb számban képviselik képeslapok az Artistique „Supra” (Párizs), az A[rm]and Noyer (Párizs), a Croissant (Párizs), a Papeghin (Párizs), a Stengel & Co. (Drezda), a B.K.W.I. [Brüder Kohn Wien I] cégeket, valamint a Raphael Tuck által Londonban alapított, de több — európai és amerikai — nagyvárosban is kirendeltséggel, nyomdával bíró nagyvállalat berlini és párizsi létesítményeinek¹ levelezőlapkiadó tevékenységét. A Napóleon-kollekcióban többek között az alábbi kiadók is szerepelnek: Carl Garte (Lipcse), Dr.

Trenkler Co. (Brüsszel), F[riedrich] A[dolf] Ackermann's Kunstverlag (München), Fiedrich Martins Kunstverlag (Erfurt), Fritz Schardt (Nürnberg), Neue Photographische Gesellschaft Steglitz (Berlin), J. Plichta (Prága), Edm[und] von König (Heidelberg), Mme Moreau (Versailles). A képeslapkiadással professzionálisan — de nem kizárólagosan, és elsősorban nem ezzel — foglalkozó fenti cégek és műhelyek mellett természetesen a múzeumok is bekapcsolódtak a széles népréteg — azon belül is a képtárlátogató közönség — igényeit kiszolgáló, abból profitáló tevékenységbe. A szerencsi gyűjtemény tanúsága szerint a versailles-i múzeum 1910-ben már egészen biztosan több száz darabos képeslapsorozatot forgalmazott, saját gyűjteményi anyagának fotografiai reprodukcióival.

A lapok számottevő része szériák — olykor csak számsorral, többnyire azonban önálló címmel is ellátott sorozatok — részeként készült. Napóleon-tárgyú illusztrációk olyan szériákban is szerepet kaptak, amelyek tematikáját nem a személye határozta meg, hanem egy sokkal tágabb körű válogatási szempont. A régi francia festők mesterműveit, modern mesterek alkotásait és az egyes múzeumok kiemelkedő képzőművészeti műtárgyait bemutató sorozatokban éppúgy helyet kaptak bizonyos napóleonos darabok, mint a történelmi festészet emlékei, vagy éppen az acélmetsztes portrék közül válogató szériákban. A sorozatok nagyobb része azonban kifejezetten Napóleon személyét állította a középpontba. Az egészen kézenfekvő és gyakorta választott *Napoleon* sorozatcím mellett olyan elnevezésekkel is találkozunk, mint a *La Vie de Napoléon*, *Napoléon et son Époque*, *Napoléon intime*, *Réves de Napoléon*. Az utóbb felsorolt franciaországi szériák mellett megemlítjük még a valószínűleg ugyancsak francia kiadású *La légende Napoléonienne* és a *Les Grandes Étapes de Napoléon*, az orosz kiadású *Souvenir de 1812 „Napoléon en*

¹ Raphael Tuck & Sons' (Berlin), Raphael Tuck et Fils Ltd. (Párizs)

Russie” és a német kiadású *Napoleoniden* címet viselő sorozatokat.

A képeslapszériák egészen speciális változata a több darabból álló, ún. összerakható sorozat. Az egyes darabok többnyire önállóan is élvezhető figurális ábrázolást nyújtanak, de csak puzzle-ként összeállítva adnak ki egy bizonyos központi motívumot. A szerencsi múzeum két 10 darabos és egy 12 darabos Napóleon-sorozatot őriz, melyek együttesen a császár mellképét, egészalakos álló, illetve lovas portróját ábrázolják.² Ezeket valódi ritkaságokként mutatja be Petercsák Tivadar a képes levelezőlap történetét tárgyaló könyvében. A három sorozatra vonatkozó meghatározása értelmében „a levelezőlapok festmények alapján Franciaországban készültek az 1910-es évek elején” (PETERCSÁK 1994, 128).

Az illusztrációk típusa szerint dokumentumigényű fényképfelvételek (emlékhelyekről, emlékművekről), jelmezes műtermi fotók (Napóleont — esetenként többedmagával — megszemélyesítő modellekkel), valamint fotómontázsok egyaránt bőséggel előfordulnak, mint ahogy filmből vett jelenetre, kézirat-fakszimilére és a leginkább a fantázialapok körébe sorolható árnyképes figurális jelenetre is találunk példát. A legjellemzőbb, a kollekció mintegy 85%-át kitevő csoportot azonban a tisztán képzőművészeti reprodukciók képezik. Jelen dolgozat elsősorban az utóbbi illusztrációs típus vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, s a középpontba ezen belül is a szorosan I. Napóleon emlékét felidéző vizuális topozokat, a nagyművészet és a populáris képi kultúra — 20. századba is átmenekített — motívumait állítja.

A NAPÓLEON-EMLÉKEZET 20. SZÁZAD ELEJI DIVATJA

A tetszetős és olcsó képes levelezőlap gyorsan a tömegkultúra részévé, formálójává, s ugyanakkor kifejezőjévé vált. A levelezőlapok

jelentős hányada készült már kezdetől fogva képzőművészeti reprodukciók felhasználásával. A képeslap és a képzőművészet szoros összekapcsolódása magától értetődő, logikus jelenség, a képeslapok előzményei ugyanis azok az egylapos sokszorosított grafikai nyomatok voltak, amelyek a széles népréteg körében, a képeslap 1870-es évekbeli megjelenése előtt, a képzőművészeti alkotásokat kizárólagosan népszerűsítették, közvetítve a művészet ízlésfejlesztő esztétikumát, illetve terjesztve az általuk esetlegesen megfogalmazott eszméket. A képeslap mint új nyomdai termék — okosan felismervén saját lehetőségeit — maga is szerepet vállalt a képzőművészeti alkotások kommercializálásában. Egyes kiadók párhuzamosan folytattak művészeti reprodukciós tevékenységet különféle papíralapú termékeik vonatkozásában, ezt esetenként a „Kunstverlag”, azaz „művészeti kiadó” elnevezés is kifejezésre juttatta. Az egylapos grafikai nyomatok és a képes levelezőlapok egymást kiegészítő, egymást váltó relációjára példa Raphael Tuck (1821–1900) Európán kívül Amerikát is képeslapokkal telítő vállalata, amely egy 1860-as években alapított, művészeti lapok, főképp litográfiák terjesztésére szakosodott londoni kis üzletből fejlődött ki.³

A képzőművészeti alkotásokat reprodukáló képeslapok között természetesen tűnik fel újra és újra az európai művészet történetében — a propagandisztikus nagyművészetben és a populáris képi kultúrában egyaránt — számottevő hagyománnyal bíró Napóleon-tematika. A legendás francia császár — midőn a korszak legjobb mestereivel örökíttette meg alakját és tetteit — maga is fontosnak tartotta képzőművészeti reprezentációját, így a nagy mesterművekről készült képes levelezőlapok magától értetődő módon reprodukálják Napóleon udvari festőinek közismert alkotásait.

² ZM N, N601–632.

³ A vállalat történetének részletes bemutatása: <http://tuckdb.org/history> (2011. december 16.)

A Napóleon-tematika 20. század eleji divatjának lehetséges motivációi között felmerülhetnek bizonyos speciális, ugyanakkor a történeti korszaktól viszonylag független befogadói attitűdök is. A levelezőlap — elsődleges funkciója szerint — arra született, hogy üdvözlőlevelet, üzenetet küldjünk távolban tartózkodó szeretteinknek. Az illusztrált oldal ugyanakkor maga is hozzátehet valamit üzenetünkhöz, felerősítheti annak tartalmát, képi alátámasztást adhat érzéseinknek, élethelyzetünknek. A családja köréből hosszabb-rövidebb időre eltávozó privát ember bonyolult lelkiállapotát szavaknál is jobban — s egyben találóan — fejezhetik ki azok az illusztrációk, melyek Napóleont mint a világtörténelem nagy száműzöttjét, a családjától elválasztott tragikus hőst ábrázolják. A szentlőrinci múzeum gyűjteményében jó néhány, jelmezes műtermi fotóval illusztrált képeslapot találunk, melyeknek Napóleont megszemélyesítő modellje Szent Ilona szigetét asszociáló környezetben, magányosan réved emlékeibe.⁴ Az így megvallott magány- és hiányérzet a Napóleon-életrajz közismert drámai tartalmaival telítődhet. Ahogy arra Petercsák Tivadar is rámutat, a képeslapok állandó fogyasztói voltak a katonák (PETERCSÁK 1994, 104), akik nagyban hozzájárulhattak a Napóleon-tematika népszerűségéhez. A tartós távollét, de a katonai szolgálat is közös érintkezési pont a hadjáratokban bővelkedő Napóleon-éra csataképei, katonai életképei és a kaszárnyából hazairó bakák mint képeslapfogyasztók között. Ez a kapcsolat azonban éppúgy csupán érintőleges, mint az említett „nagy száműzött”-idea.

A Napóleon-témájú képeslapok 20. század eleji gyakoriságának legfőbb okát ugyanis a napóleoni események száz éves évfordulójában láthatjuk. Mint mondtuk, a vizsgált kollekció legtöbb példányát 1907–1915 között

használták. Ez az intervallum nagyrészt lefedi az európai népek életét felforgató francia katonai akciók centenáriumi időszakát. Az 1804 decemberében császárrá koronázott Napóleon a következő évtől indította el Európa országhatárait teljességgel átrajzoló hadjáratait, s a véget nem érő háborúzás korszaka csak az 1815-ös, második lemondással, s az azt követő száműzetéssel ért véget, azaz Európának bőséggel volt mire emlékeznie a történelmi epizódok 100. évfordulója idején. A centenáriumi időszak azonban nemcsak a történések, csaták emlékét hívta elő, de a világtörténelem egyik legerőteljesebb és legellentmondásosabb egyéniségének kultuszát is felfrissítette. Azt a kultuszt, amit Napóleon tudatos munkával — vizuálisan és eszmeileg — saját maga alapozott meg, és amely az 1815-től 1830-ig tartó Bourbon-restaurációt követően egyre népszerűbb, és immár legális alkotóeleme lett — mindenekelőtt a francia — közgondolkodásnak. Napóleon 1821-ben eltávozott az élők sorából, s a „trónörökös” reichstadti herceg 1832-ben bekövetkező halálával már nem volt kitől féltetni a hatalmat. A Napóleon-tiszteletre vonatkozó korábbi birodalmi tilalom így végképp érvényét veszítette. A kultusz elburjánzásának egyik jele Párizsban a Vendôme téri diadaloszlop (az Austerlitznél zsákmányolt ágyúkból öntött győzelmi emlék) visszaállítása 1833-ban, tetején a császár bronzszobrával. A kultusz kibontakozásának valóságos generátora azonban az 1830-tól 1848-ig uralkodó Lajos Fülöp alatt zavartalanul kiadható és terjeszthető Napóleon-könyvzönn. A legendatörténet 1840-ben érte el csúcspontját, amikor a császár holttestét Szent Ilonáról hazahozták, és állami ünnepség keretében elhelyezték Párizsban, az Invalidusok dómjában.

Napóleon kultusza azonban a későbbiekben sem nélkülözte az újabb és újabb inspiráló elemeket. Jelentős lökést kapott unokaöcsének, Bonaparte Lajosnak (1808–1873) politikai színrelépésével, aki Lajos Fülöp bu-

⁴ ZM N, N418–430, N432–433. További Szent Ilona-sziget-i jelenetek az emlékeiben elmerülő Napóleon alakjával: N411–417.

kása után képviselő, majd köztársasági elnök, 1852-től pedig III. Napóleon néven Franciaország császára lett. Hatalomra kerülésének előkészítésében jelentős szerepet kapott a legendás felmenő emlékének népszerűsítése, s az abban rejlő erő kiaknázása. A 19. század közepén hétköznapi termékek egész sorát díszítették a napóleoni legendárium jeleneteivel, erre szolgáltat példát egy magyarországi közgyűjteményekben is fellelhető levonóképes tányérsorozat is (PIRINT 2010). A részben a bonapartizmusnak nevezett politikai irányzattal is kapcsolatba hozható mintakészletek nem maradtak meg Franciaország határain belül, hanem — köszönhetően az Európa különböző pontjain működő, egymással szövetségben álló gyárak kölcsönös motívumátvételi gyakorlatának — nagyon gyorsan továbbterjedtek. E termékek végül az egyes gyárak teljes, együttesen csaknem egész Európát lefedő felvevőpiacát ellepték, s tartósan elérhetőek voltak.

E hétköznapi használati tárgyak, a számtalan könyvkiadvány, az önállóan is megjelenő könyvillusztrációk, valamint a könyvektől független sokszorosított grafikai nyomatok szerte Európában — sőt Amerikában is — tárgyi kellékei, s egyben terjesztői lettek a rendkívül összetett, általános Napóleon-kultusznak. E kultusz egyes vidékeken erőteljesebben, máshol csak marginálisan jelentkezett, és esetenként akár helyi színezetet is nyerhetett. A mindent átható közös elem azonban a romantikus hőskultusz, „a nagy ember” csodálata, amelyet Werner Hofmann egyenesen a 19. századi gondolkodást befolyásoló domináns eszmék közé sorol (HOFMANN 1987, 111–144). Napóleon mint zseniális hadvezér, kivételes államalkotó és tragikus hős a 19. századi tiszteletteljes emlékezet egyik legnépszerűbb tárgyává, a rendkívüliség megtestesítőjévé vált. Pozitív megítélése további árnyalatokkal gazdagodott a szerető apa, a gyengéd férj és az önerejéből érvényesülő ember képzetével, de érdemei mellé felsora-

kozhattak tudománypártoló és innovatív intézkedései is. A forrongó Európa mindennapi emberét ugyanakkor a különféle anekdoták, s Napóleonnak azon hangzatos kijelentései sem hagyták érintetlenül, melyek a népek felszabadításának állítólagos szándékáról szóltak. Egy összetett indítékokkal bíró kultikus tiszteletről van tehát szó, amelyet a század végére Nietzsche gondolatai mintegy megkoronáztak. Az egyéniség központi szerepéről vallott etikai nézetek, melyek a 20. század első évtizedeiben is nagy népszerűségnek örvendtek, szélesre tárták a kaput az „emberfölötti ember” csodálata előtt.

Nem volnánk tárgyszerűek, ha teljesen elhallgatnánk Napóleon kezdettől ellentmondásos megítélésének másik oldalát. A fényes győzelmeknek, a tiszta propagandának és a gondosan megtervezett, színpadias képzeteknek köszönhetően Napóleont már életében hősként tisztelték, ugyanakkor — a valós események másféle olvasatában, és főleg a fenyegetettek oldaláról nézve — mint zsarnok, lelkiismeretlen hódító és félelmetes ellenség tűnt fel. Így aztán kultikus tisztelete mellett, azzal párhuzamosan antikultusza is gyorsan kifejlődött, melynek tárgyi manifesztációi között említhetjük a gúnyolódó karikatúrákat, az ezek szellemében illusztrált hétköznapi használati tárgyakat, vagy akár a gúnyverseket. Ahogy arra egy berlini történész is rámutat, a karikatúrák jellemzően Angliában készültek, de az egész európai köz-kultúra részévé váltak, támogatva az ellenállást a megszállt területeken (VANJA 2008, 51).

Mind a tiszteletteljes, mint a kritikai attitűd masszívan jelen volt Napóleon korának közgondolkodásában. A megosztó személyiség bukásával — és főképp halálával — azonban hirtelen megszűntek azok az okok, s lassacskán elhalványodtak mindazok a sérelmek, melyek az ellenséges magatartás táptalaját képezték. Napóleon megítélésében az aktuálpolitikai megfontolások és érdekek többé nem játszottak szerepet, s immár a korábbi

franciaellenes koalíciók tagállamaiban is tért nyerhetett az a fajta tisztelet, ami „a rendkívüli embernek” kijárt. A gyűlölet fokozatosan elpárolgott, ugyanakkor a csodálat messze túlélte Napóleon uralmának korszakát. A napóleoni események centenáriuma idején aztán a nagy ember általános mítosza — Nietzsche filozófiájával felerősítve — újra csúcspontjára juttatta a sokak által már életében félistenként tisztelt Napóleon kultuszát. E jelenségnek a képes levelezőlap mint tárgyípus csupán egyik, ugyanakkor talán legbeszédesebb hírmondója.

A KÉPESLAPOK KÉPZŐMŰVÉSZETI ILLUSZTRÁCIÓI

A szerencsi múzeum gyűjteményének tanúsága szerint a lapok negatív töltet nélkül idézik meg a történelmi személy emlékét. Az idők folyamán okafogyottá vált a kárhóztató, vádaskodó, gúnyolódó magatartás, s amit az egykori események centenáriumának tájkán az utókor felidézni kívánt, az — a hadvezér ikonikus alakján túl — kizárólag azon események és pillanatok közül való, melyekhez a dicsőséges, a méltóságteljes, az emberközeli, a megindító, vagy éppen a drámai jelzők csatolhatók. A valamikori élcelődő karikatúrák az európai vizuális kultúra 20. századi küszöbét már nem lépték át.

A témakör száz éves múltjának jóvoltából a képeslapkiadók valósággal dúskáltak a felhasználható illusztrációkban. A nagyművészet emlékei, melyek még közvetlenül Napóleon megrendelésére, vagy a későbbi állami pártfogásnak köszönhetően, Lajos Fülöp idején születtek, éppúgy lehetőségekkel halmozták el a kiadókat, mint azok a populáris képes termékek, melyek nyomdaipari gyártására és terjesztésére Napóleon korától kezdődően folyamatos igény mutatkozott. A két fő forráscsoport között természetesen kompozíciós átfedések is bőven akadtak, hiszen a kezdettől állami intézményeket gyarapító festmények a grafikusok számára is előképeket kínáltak, s

így a monumentális kompozíciók maguk is grafikai átiratokban — színes vagy fekete-fehér litográfiák, metszetek révén — váltak széles körben ismertté.

Az egylapos képes nyomatok rendkívül népszerűek voltak szerte Európában. E kiadványoknak a Napóleon-tisztelet elburjánzásában betöltött fontos szerepét emeli ki Konrad Vanja, amikor a francia Pellerin cég által 1821–1835 között Épinalban kiadott fametszet-sorozatról szól (VANJA 2008, 50). A grafikai lapok kiadása azonban nem korlátozódott Franciaország területére, mint ahogy a későbbi képes levelezőlapoké sem. Olaszország és Németország nagy metszetkiadói ugyancsak kivették részüket a Napóleon hősi es tetteit képileg elbeszélő nyomtatványok gyártásából, melyek elterjedése elé utóbb a kontinens határai sem gördítettek akadályt.

További fontos hozzájárulás a császár ikonográfiájához az idővel egyre terjedelmesebb Napóleon-irodalom, amelynek illusztrációs kínálatából elsősorban az alkalmazott grafikai tevékenységet folytató műhelyek merítettek bőséggel.

Emmanuel de Las Cases 1823-ban megjelent nyolckötetes munkája, a *Le Mémorial de Sainte-Hélène*, amelynek 1842. évi párizsi kiadásához számos művész készített illusztrációkat, alaplátnak bizonyult a képi ötleteket kereső grafikusok számára. Az elsődleges források közé tartozott Laurent de l'Ardèche *Histoire de l'Empereur Napoléon* című kétkötetes műve Horace Vernet mintegy ötszáz illusztrációjával, továbbá Jacques de Norvins könyve, az *Histoire de Napoléon* Denis-Auguste-Marie Raffet fametszeteivel, valamint az Auguste Barthélémy és Joseph Méry által közreadott *Napoléon en Égypte* című munka Horace Vernet és Hippolyte Bellangé illusztrációival.

E könyveket több kiadó és többször is megjelentette, így széles körben terjedtek el — a New York-i kiadásoknak köszönhetően nem csupán Európában.

A képeslapok jelentős része meríti illusztrációját a Napóleon-kori, a hatalmat kiszolgáló-alátámasztó nagyművészeti alkotások gazdag világából. Mindenekelőtt a Napóleon-ikonográfiát alapvetően meghatározó arcképeket említjük: a versailles-i, luxemburgi, chantilly-i, lipcsei múzeumok, a párizsi Louvre és Musée de l'Armée, a fontainebleau-i palota, a drezdai képtár, a bécsi Belvedere és a londoni National Tate Gallery gyűjteményeiből. Köztük találjuk természetesen a Bonapartét első konzulként megörökítő képmásokat Francois-Pascal-Simon Gérard-tól (1770–1837),⁵ Anne-Louis Girodet-tól (1767–1824),⁶ vagy Antoine-Jean Gros-tól (1771–1835).⁷ Felidéződnek a császárrá lett Napóleont koronázási díszben ábrázoló uralkodói portrék Robert Lefèvre-től (1756–1831),⁸ valamint Gérard-tól, aki több példányban is megfestette reprezentatív kompozícióját.⁹ Gazdag tárházát találjuk azon ábrázolásoknak, amelyek valamely történelmi eseményhez kapcsolódóan portretírozzák a nagy embert. Jelen vannak a Bonaparte legkorábbi hőstetteihez kötődő arcképek, így Gros munkája, a *Bonaparte az Alcole-i hídon* címen közismert alkotás,¹⁰ amely az olaszországi hadjárat legendás pillanatát idézi fel, s a mintegy négy évvel későbbi, hasonlóan merész katonai húzáshoz kötődő lovas kompozíció, a *Bonaparte átkel a Szent Bernát-hágón*, Jacques Louis David (1748–1825) műhelyéből (1. kép).¹¹

⁵ 1803. (olaj, vászon 62 x 53 cm) Musée Condé, Chantilly. Reprodukálja: ZM N, N8.

⁶ Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N9 és 572.

⁷ 1802. Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N10.

⁸ Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N31–32 és 554.

⁹ 1804. Drezdai Képtár. Reprodukálja: ZM N, N33; Ugyanazon kompozíció a Musée de Versailles gyűjteményében. Reprodukálja: ZM N, N34.

¹⁰ 1798. (olaj, vászon 73 x 59 cm) Louvre, Párizs. Reprodukálja: ZM N, N20–24 és 565.

¹¹ Az 1800-ban született kompozíciót (olaj, vászon 261 x 221 cm) David utólag még négy változatban megfestette. Két példányt őriz a Musée de Ver-

1. kép. Jacques-Louis David: Bonaparte átkel a Szent Bernát-hágón, 1803. (ZM N, N26.)

Kiadó: J. Löwy, Bécs

Fig. 1. Jacques-Louis David: Napoleon Crossing the Alps, 1803. (Museum of Zemplén County, Napoleon Collection, N26)

Publisher: J. Löwy, Wien.

Az I. Napóleon korában született nagyművészeti alkotások java része sokfigurás kompozíció, melyek a győztes imperátor dicsőségét tetteinek felidézésével hirdetik. Ezek egyik leghíresebbike a Gros-féle *Bonaparte meglátogatja a jaffai pestiskórházat*,¹² melynek eseménye időben ugyan megelőzi Napóleon császárságát, de megrendelésére, s az általa közvetített — Napóleon isteni mivoltát sugalmazó — eszme kidolgozására már a császárság idején került sor. Az 1804-es koroná-

sailles. Az ún. második versailles-i verziót reprodukálja: ZM N, N25 és 553. Az 1803-ban festett — időrendi sorrendben harmadik — példány 1834 óta a bécsi Belvedere gyűjteményében. Reprodukálja: ZM N, N26.

¹² 1804. (olaj, vászon 532 x 720 cm) Louvre, Párizs. Reprodukálja: ZM N, N199.

2. kép. H.-P. Delaroche: Napóleon a lemondását követően a fontainebleau-i palotában 1814-ben, 1845. (ZM N, N71.) Kiadó: E. A. Seemann, Lipcse
Fig. 2. H.-P. Delaroche: Napoleon's first abdication at Fontainebleau, 6 April 1814. 1845. (Museum of Zemplén County, Napoleon Coll., N71) Publisher: E. A. Seemann, Leipzig.

zástól kezdve sorra születtek a triumfális, s a jelentős diplomáciai eseményeket dokumentáló festészeti alkotások, melyeket a szerencsi múzeum képes levelezőlapjai maguk is sorra reprodukálnak. A történések időrendjében elsőként magát a koronázási ünnepséget kell megemlétenünk, melynek David-féle prezentációja az egyetemes festészet egyik legismertebb vizuális toposza.¹³ Az 1805-ös austerlitz-i fényes győzelem emlékét mindenekelőtt Gérard hatalmas vászna idézi meg az utókor számára, melyet a császár az államtanács ülés-

¹³ *Napóleon koronázása VII. Pius pápa előtt a párizsi Notre Dame-ban, 1805–1807.* (600 x 1000 cm) Louvre, Párizs. Reprodukálja: ZM N, N206–208.

termének dekorálására rendelt.¹⁴ A két évvel későbbi Eylau-i csatát örökíti meg Gros,¹⁵ az újabb két év múlva következő regensburgi csata egy jelenetét pedig Claude Gautherot (1769–1825).¹⁶ Hogy Napóleon jelentősebb diplomáciai tárgyalásainak képi elbeszélései se maradjanak említetlenül, példaként soroljuk Grosnak a I. Ferenc osztrák császárral,¹⁷ és Marie-Nicolas Ponce Camus-nek (1778–1839) a Károly főherceggel történő találkozást dokumentáló festményét.¹⁸

Lajos Fülöp idején új lendületet kapott a Napóleon-legenda nagyfestészeti megidézése, sőt mi több, továbbmesélésének folyamata is elindult. Számos olyan vizuális toposz született meg ez idő tájt, amely mai napig a Napóleon-emlékezet része. 1836-ra datálódna Horace Vernet (1789–1863) jól ismert kompozíciói a jénai, friedlandi és wagrami csatákból vett jelenetekkel. Az egyes festmények címe csataképre utal, ám a véres ütközetek helyett az azokat irányító hadvezér méltóság teljes alakja kerül a középpontba.¹⁹ Ez időben születnek Hyppolite-Paul Delaroche (1797–1856) híres festményei, melyek sorát 1840-ben az életerős hadvezért dolgozószobájában megjelenítő portré

¹⁴ *Az austerlitz-i csata, 1810.* (olaj, vászon 510 x 958 cm) Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N220–222.

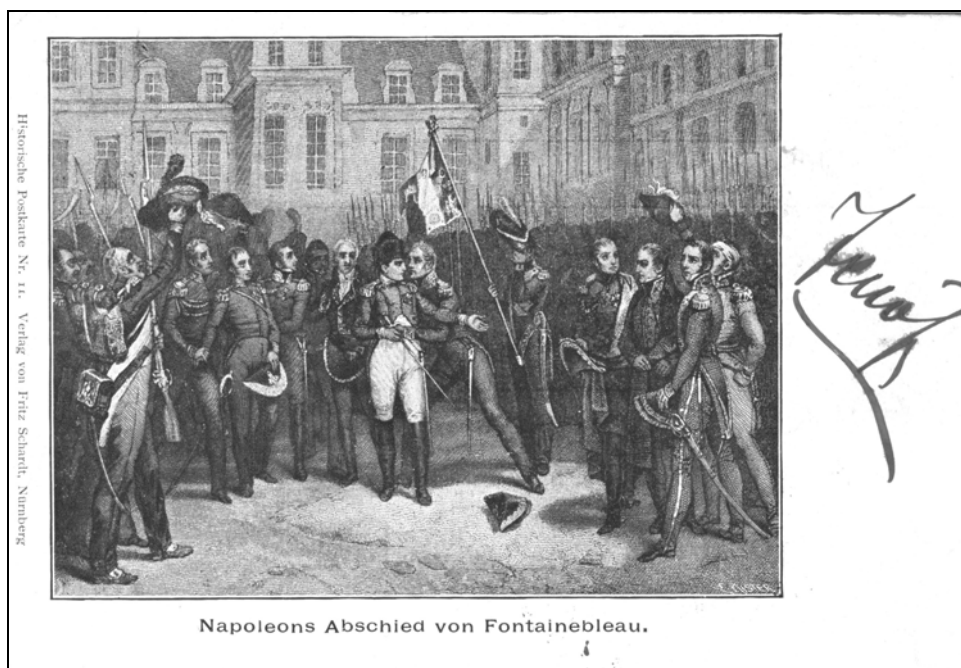
¹⁵ *Napóleon az Eylau-i csatában, 1808.* (533 x 800 cm) Louvre, Párizs. Reprodukálja: ZM N, N509.

¹⁶ *Napóleon megsebesülése Regensburgnál, 1810.* (370 x 510 cm) Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N262–263 és 595.

¹⁷ *Napóleon és I. Ferenc osztrák császár találkozása az austerlitz-i csata után, 1812.* (olaj, vászon 380 x 532 cm) Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N228–230 és 574.

¹⁸ *Napóleon és Károly főherceg találkozása Stammensdorfnál, 1812.* Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N585.

¹⁹ *A jénai csata, 1836.* Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N231–233.; *A friedlandi csata, 1836.* Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N240–242.; *A wagrami csata, 1836.* Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N266–273 és 566.

3. kép. Horace Vernet: Búcsú a gárdától (ZM N, N343)
Fig. 3. Horace Vernet: Adieu at Fountainbleau
 (Museum of Zemplén County, Napoleon Collection, N343)

4. kép. Carl von Steuben: Napóleon Waterloonál (ZM N, N351)
Fig. 4. Carl von Steuben: Napoleon at Waterloo
 (Museum of Zemplén County, Napoleon Collection, N351)

nyitotta,²⁰ majd öt év múlva következett az a képmás, amely az 1814-es, első lemondás drámai szituációját idézi meg, s a már megtört ember lelkiállapotára helyezi a hangsúlyt (2. kép).²¹ Delaroche nevéhez további Napóleon-kompozíciók is fűződnek, ám kétségkívül az imént említett művek azok, melyek mai napig a leggyakrabban másolt és reprodukált portrék közé tartoznak.²²

Delaroche utóbbi festménye jó példa arra, hogy Lajos Fülöp idején nem csupán a dicsőséges pillanatok kapják meg új vizuális topozsajkat, de előtűnnek a napóleoni események hanyatló periódusának emlékképei is, melyek épp most nyerik el ikonográfiájukat. Ezek közé tartozik Vernet *Búcsú a gárdától*,²³ vagy Carl von Steuben (1788–1856) *Napóleon Waterloonál* című festménye is (3–4. kép).²⁴ E két kompozíció kapcsán egyúttal arról is alkalmunk van szólni, hogy a nagyművészeti emlékek jelentős része grafikai átiratok segítségével vált közismertté, s jellemzően maguk a képeslapok sem az eredeti festményeket, hanem az azok nyomán készült nyomtatásokat reprodukálják. A híres festményeket idéző grafikai feldolgozásoknak valószínűleg se szeri, se száma. Vernet és Steuben imént említett kompozícióinak grafikai változataiból magyarországi közgyűjtemények is őriznek példányokat, így a budapesti Hadtörténeti Múzeum, a kőszegi Jurisics Miklós Vármúzeum, vagy a vöröskői (Červený Kameň, Szlovákia) múzeum.²⁵ A

vákia) múzeum.²⁵ A szerencsi múzeum szoros idekapcsolódó képeslapjai a sokszorosított változatokból is ízelítőt adnak.²⁶

5. kép. Duplessi-Bertaux–Bovinet: Az austerlitz-i csata emléklapja, 1805. (ZM N, N30.) Kiadó: Brüder Kohn, Bécs

Fig. 5. Duplessi-Bertaux–Bovinet: Memory card for Battle of Austerlitz, 1805. Publisher: Brüder Kohn, Wien.

²⁰ Library of Congress, Washington. Reprodukálja: ZM N, N36–37.

²¹ *Napóleon a lemondását követően a fontainebleau-i palotában 1814-ben*, 1845. Museum der Bildenden Künste, Lipcse. Reprodukálja: ZM N, N71–78.

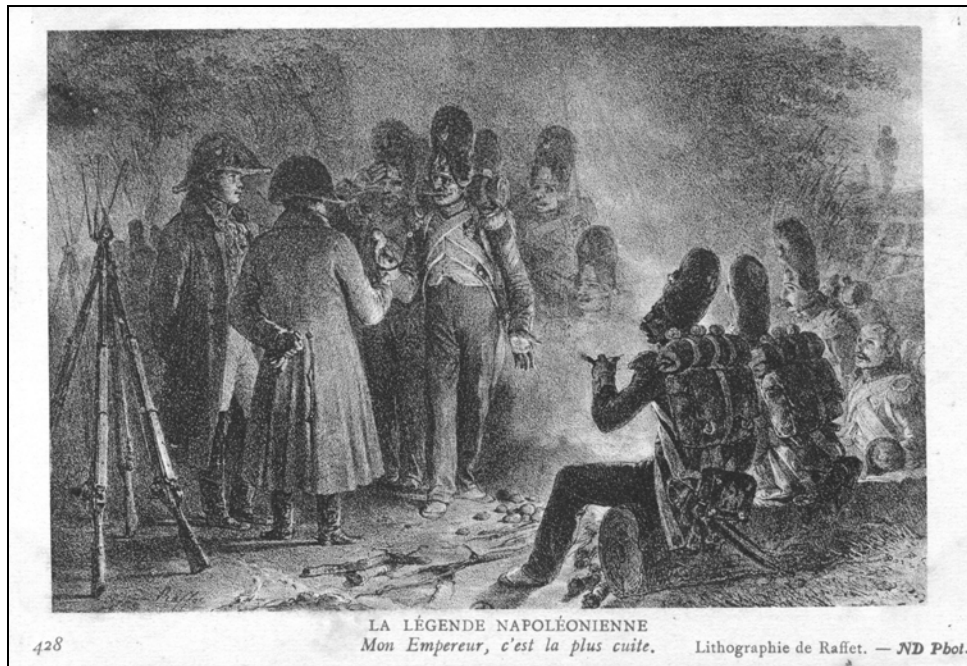
²² A Herman Ottó Múzeum is őriz olyan miniatűröket, melyek előképül Delaroche ezen két festménye szolgált — HOM KGy ltsz.: P.77.619–620. A tárgyakat bemutatja: PIRINT 2002, 215–218.

²³ Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N343–344 és 598.

²⁴ Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N351–354.

²⁵ Vernet festménye után: Jazet metszetének New York-i és párizsi kiadása a Hadtörténeti Múzeumban (ltsz.: 12.472; 12.627), Sichling metszetének carlsruhei kiadása a kőszegi múzeumban (ltsz.: 62.2002.1), valamint E. J. Weixlgärtner litográfiája a vöröskői múzeumban (Múzeum Červený Kameň, ltsz.: G 331). Steuben festménye után: Rud. Schuster heliogravűrjének berlini kiadása a Hadtörténeti Múzeumban (ltsz.: 12.600), E. Weixlgärtner litográfiája a vöröskői múzeumban (ltsz.: G 423). Steuben festményének litografált változatait New Yorkban és Chicagóban is nagy számban adták ki (*Battle of Waterloo. June 18th. 1815*, 1838–1856. Színezett litográfia. N. Currier, New York. Library of Congress, LC control no. 90709458; /DLC/11534593)

²⁶ Pl. a Steuben-féle festmény után, valószínűleg Audibrán által készített színes litográfiát reprodukálja: ZM N, N351.

6. kép. Denis-Auguste-Marie Raffet: „Császárom, van még sült krumpoli”, 1832. (ZM N, N400.)
 Fig. 6. Denis-Auguste-Marie Raffet: “My Emperor, there is some roast potatoes yet.” 1832
 (Museum of Zemplén County, Napoleon Collection, N400)

7. kép. D. Mastroianni agyagreliefje, 1910–1920-as évek (ZM N, N520) Kiadó: A. Noyer, Párizs
 Fig. 7. Clay relief of Domenico Mastroianni, 1910s–1920s. Publisher: A. Noyer, Paris

8. kép. Kóber Leó képeslap-illusztrációja, 1907 körül (ZM N, N61) Kiadó: Brüder Kohn, Bécs
 Fig. 8. Postcard illustration by Leó Kóber, about 1907. Publisher: Brüder Kohn, Wien

Grafikai lapok természetesen nagyművészeti előképek nélkül is bőséggel születtek, a napóleoni propagandaművészet emlékeként éppúgy, mint a későbbiekben. A képes levelezőlapok ezekből ugyancsak merítettek. Példaként említjük azt az allegorikus metszetkompozíciót, amely Napóleon és Mária Lujza 1810-ben kötött házassága alkalmából, az eseményt a francia nép körében hírül adó, azt népszerűsítő kiadványként született.²⁷ A propagandisztikus termékek közé tartozik az austerlitz győzelem emléklapja is, amelynek egy korabeli példányát a betlíri (Betliar, Szlovákia) múzeum őrzi (5. kép).²⁸

Lajos Fülöp korának végtelenül gazdag grafikai terméséből merítenek azok a képeslapok, melyek Hippolyte Bellangé (1800–1866) és Denis-Auguste-Marie Raffet (1804–1860) litográfiáit reprodukálják. Raffet nevét nem csupán azért kell kiemelni, mert munkássága a szerencsi kollekciónban igen nagy hangsúllyal tükröződik,²⁹ de azért is, mert a Napóleon-kultusz felvirágzásában kiemelt szerepet játszott. A francia illusztrátor 1826-tól kezdődően csaknem 800 litográfiai kompozíciót alkotott, melyek egyik jellegzetes témája Napóleon legendája. A magas szintű mesterségbeli tudás a császár iránti heves hazafias rajongással párosult, s a kettő együtt olyan színvonalas és újszerű imágókat eredményezett, amelyek a művész számára hírnevet, a kultusznak pedig maradandó képi alátámasztást biztosítottak. Ikonográfiai szempontból litográfiáinak legfőbb erénye, hogy a császárt akár dicsőséges, akár tragikus pillanatában, de mindig emberközeli módon, érzelmi töltéssel,

s nem ritkán irodalmi allúziókkal kísérve ábrázolta. Raffet 1827–1837 között évenként önálló albumot jelentetett meg, melyek egyenként 12 litográfiai lapját tartalmazták. Az 1832-es albumnak volt része az a jelenet, amely Napóleont gárdistái között ábrázolja (GIACOMELLI 1862, kat. 359) (6. kép). Napóleon maga háttal áll, személyiségéről a felé forduló katonák szeretetet sugárzó tekintete vall, s a gesztus, amellyel vezérüket sült krumplival kínálják. A császár jellemábrázolása itt az embereivel jól bánó, s ezért méltán népszerű vezető, a kiváló bajtárs képzetével telítődik.

Napóleon legendája a 19. század második felében is témát szolgáltatott az európai képzőművészet számára. Hogy csak néhányat említsünk, a második császárság idején született Jean-Louis Ernest Meissonier (1815–1891) közismert kompozíciója a havas tájban rezignáltan vonuló seregről, élén a császárral,³⁰ valamint a svájci származású, de főképp Észak-Itáliában tevékenykedő Vincenzo Vela (1822–1891) szobra a haldokló Napóleonról, amely az 1867-es párizsi világkiállításon első díjat nyert.³¹ Nemcsak időben, de térben is távolabbi emlék Vaszilij Vasziljevics Verescsagintól (1842–1904) az 1812-es oroszországi hadjárat pillanatait megörökítő Napóleon-ciklus, amelyet Moszkva környéki korszaka idején, a század utolsó évtizedében festett.³²

A napóleoni események centenáriumi időszakához érve a levelezőlapok képzőművészeti előképeinek vázlatos bemutatása is végéhez ért. Befejezésként egy olyan művészeti jellegű levelezőlap-csokorról szólunk, melynek il-

²⁷ Reprodukálja: ZM N, N481.

²⁸ Színezett rézmetszet. Komponálta és metszette: Duplessi-Bertaux. Befejezte: Bovinet. A Bibliotheque Impériale védnöksége alatt kiadta: Thierry, Párizs. Betlíri Múzeum (Múzeum Betliar ltsz.: VU 656). Reprodukálja: ZM N, N30.

²⁹ Raffet 15 különféle kompozíciója fordul elő a képeslapgyűjteményben: ZM N, N189, N285, N399–401, N489, N492–495, N507–508, N510, N512, N516.

³⁰ *Franciaországi hadjárat, 1814.*, 1864. (olaj, fa 51,5 x 76,5 cm) Musée d'Orsay, Párizs. Reprodukálja: ZM N, N335–338.

³¹ *Napóleon utolsó napjai*, 1867. Musée de Versailles. Reprodukálja: ZM N, N437.

³² Történeti Múzeum, Moszkva. A képeslapok Verescsagin összesen 20 különböző festményét reprodukálják: ZM N, N301–321. Megjegyzendő, hogy a képsorozat megszületése mögött korántsem a Napóleon-tisztelet, hanem a festő háborúellenesége állt.

lusztrációi — szemben a vizuális idézetekkel — teljességgel újszerű képi kreációkat nyújtanak, mégpedig olyasfélét, melyek kimondottan képeslap-illusztrációs szándékkal születtek. Más szavakkal, megállapíthatjuk, hogy a centenáriumi múltidézés nem csupán fellevenítette a már létező képi arzenált, de maga is gyarapította azt. Elsőként említjük azokat a lapokat, amelyek Domenico Mastroianni (1876–1962) sajátos eljárásmodjával, az ún. *sculptobrom*³³ technikával készültek (7. kép). Az olasz mester agyagból mintázta meg reliefszerű figurális plasztikáit, amiket aztán jól megvilágítva lefényképezett. A fotók kifejezetten képeslap-gyártási céllal születtek. A plasztikákat a mester ezt követően megsemmisítette, illetve az agyagot újrahasznosította, ennél fogva maguk az alkotások kizárólag levelezőlapok archív fotóiról ismerhetők meg. Mastroianni számosabb és különféle témájú sorozatot formázott, köztük néhány napóleonosat is.³⁴ A szerencsi múzeum gyűjteményében összesen 26 darab Napóleon-témájú képeslap őrzi a mester ún. „efemer szobrászatának” emlékét.³⁵

Néhány további képeslapot magyar vonatkozása miatt emelünk ki. Ezek illusztrátora ugyanis az a brünni születésű Kóber Leó (1876–1931), aki ifjúkorától kezdve Magyarországon élt. Hollósy Simon tanítványaként egy időben a nagybányai művésztelep tagjai közé tartozott. A századfordulótól kezdve

Párizsban, Münchenben, Bécsben és Budapesten dolgozott, s mint karikatúrista, reklámgrafikus szerzett magának hírnevet. Élclapok és reklámkiadványok mellett képeslapokat is szép számmal illusztrált. Ez utóbbi tevékenységét jelzi a szerencsi gyűjtemény öt levelezőlapja, melyek a bécsi Brüder Kohn kiadónál jelentek meg, a postabélyegző tanúsága szerint legkésőbb 1907-ben (8. kép).³⁶

A gyűjtemény utolsó csoportja a 20. század elején fellendülő Napóleon-irodalommal is kapcsolatba hozható. A Felicien de Myrbach (1853–1940) által szignált illusztrációk ugyanis nem csupán a bécsi M. Munk kiadó képeslapjain (9. kép),³⁷ de ugyanezen kiadó Napóleon-kalendáriumában is megjelentek (MASSON 1912). A könyvet díszítő, összesen 12 darab Myrbach-féle jelenet hazai vonatkozású érdekessége, hogy azokat még ugyanazon évben egy budapesti kiadású, magyar szerzők tanulmányaival megtöltött kötet „sokszínű műmellékleteiként” is közreadták: a Pesti Napló *Napoleon Album* című kiadványa csupán egyike volt a korabeli magyar művelődést színesítő terjedelmes Napóleon-tárgyú irodalomnak (SALGÓ *et al.* 1912).

A SZÖVEGOLDAL TANULSÁGAI — AVAGY KÉLER MARGIT, SÜLYOK MICI ÉS KORTÁRSAIK

A képeslapokat nemcsak a könyvkiadásban, de a köznapi élet más területén is hasznosították, így például egy bizonyosan külföldi kiadású levelezőlapot, amely Vernet egyik Napóleon-portróját reprodukálja, a Pécsi Uránia Magyar Tudományos Színház, szellemes ötletként, 1910 áprilisában egyik rendezvényére, mégpedig Pekár Gyula *Napoleon* című színdarabjának szerzői felolvasóestjére mint meghívót vett igénybe.³⁸ A képeslap hátoldalára nyomtatott szöveg tanúsága szerint, a

³³ *sculptobrom* vagy *sculptochrom* (*sculptogravure* vagy *sculptographie*, *photo-sculpture*, azaz fény-szobrászat)

³⁴ A szerencsi múzeum Domenico Mastroianni *Vie de Napoleon, Réves de Napoléon és Allegorie* című, 1911–1912-ben kiadott napóleonos sorozatai közül őrzi lapokat. A szobrász és a képeslap kapcsolatáról 2006-ban az Antibes-i képeslapmúzeum rendezett időszakos kiállítást: *Domenico Mastroianni — Maître de la Sculptographie*. Exposition temporaire du 1 Avril–30 Juin 2006. Le Musée de la Carte Postale, Antibes.; <http://sites.google.com/site/museedelacartepostale/domenico-mastroianni>. (2011. december 20.)

³⁵ ZM N, N517–542. Valamennyi lap az A. Noyer párizsi kiadónál jelent meg.

³⁶ ZM N, N61, N67, N79, N83, N413.

³⁷ ZM N, N132–133, N164, N209.

³⁸ *Napóleon mellképe*, 1815. National Tate Gallery, London. Reprodukálja: ZM N, N46.

9. kép. F. Myrbach képeslap-illusztrációja, 1912 körül (ZM N133.) Kiadó: M. Munk, Bécs
 Fig. 9. Illustration of F. Myrbach on postcard, about 1912. Publisher: M. Munk, Wien

budapesti Uránia ez időre már ötvenedszer játszotta a darabot „óriási érdeklődés mellett”, és a pécsiek a jubileum alkalmával hívták meg az előadást, valamint kérték fel a szerzőt személyes felolvasásra. Történelmi események évfordulóját is ünnepelhették képeslapok felhasználásával, így az ún. „népek csatájának” helyszínén, Lipcsében, az 1813 októberében vívott háromnapos ütközet 100. évfordulója alkalmából adták ki azt a sorozatot, amelynek illusztrációi a csata körüli eseményeket idézik meg.³⁹ Az 1815-ben lezajlott waterlooi ütközet 1912. évi parádés „újrajátszásának” alkalmából pedig több belga kiadó is sorozatot

³⁹ A sorozat 3–4., 6. és 10–11. számú lapjait őrzi a szerencsi múzeum: ZM N, N328–332. A Historischen Museum Napoleonstein színes grafikáinak felhasználásával Carl Garte kiadása.

jelentetett meg, a csata eseményeit rekonstruáló rendezvény során készített panorámafelvételek felhasználásával.⁴⁰

Itt térünk ki a kollekció egyetlen magyar kiadású lapjára is, amely, illusztrációjának témáját tekintve, kívül esik a Napóleon-ikonográfián, a levelezőlap ugyanis Napóleon fiát, az osztrák császár unokáját ábrázolja, mint a császári és királyi 60. magyar gyalogezred alezredesét (10. kép).⁴¹ A reichstadti herceg a halála előtti évben, 1831-ben került az ezredhez, és a képeslap által reprodukált korabeli illusztráció, a rövid ideig tartó katonai szolgálat emlékeként, a Sasfiókot mint délceg lovast tűnteti fel, amint kardját magasra tartva vezényli ezredének díszszemléjét. I. Napóleonnak mint az osztrákokkal közös ellenségnek, az utolsó nemesi felkelést maga ellen életre hívó agresszornak volt csak szerepe a magyar történelemben. Ezzel szemben fiának, mint sanyarú sorsú osztrák hercegnek, s különösen, mint egy magyar katonai alakulat alezredesének — még ha mellékszereplőként is — kifejezetten pozitív szerep jutott a nemesi történelemfelfogásban. Személyes sorstragédiájának is része lehetett abban, hogy a Wasa herceg⁴² nevét viselő gyalogezredet Sasfiók néven is szokás volt emlegetni. Képeslapunk a Napóleon fia iránti érzelmes és kegyeletes attitűdöt idézi fel — gyaníthatóan — száz évvel a Sasfiók halála után, a 60. gyalogezred Hősi Emlékmű Bizottsága kiadásában. A Ferenc császár által 1798-ban alapított ezred állomáshelye Eger volt (FÖLDI 2003, 83–85), itt került sor az alakulat elesett hőseinek dicsőségét hirdető emlékmű felállítására is 1932-ben, a Hősi Emlékmű Bizottság fárado-

⁴⁰ ZM N, N371–382. E. Desaix. (Brüsszel), Ern. Thill (Brüsszel) és a Phototyp. Indust. Belge kiadásában.

⁴¹ ZM N, N149. „Kiadja a 60. gy. e. Hősi Emlékmű Bizottsága. Egri Nyomda Rt.”

⁴² Gustav Wasa (1799–1877) IV. Gusztáv száműzött svéd király fia, császári és királyi altábornagy, 1831-től a császári és királyi 60. gyalogezred ezredese.

zásainak köszönhetően. A levelezőlapot minden jel szerint az emlékmű avatásának alkalmából, esetleg az előkészítő munkálatokkal összefüggésben adták ki.

A postán küldött lapok üzenettípusai közül mindenekelőtt a turizmussal összefüggő üdvözlőket említjük. A külföldi utazásról — napóleoni helyszínekről — hazaküldött lapok mellett meglepő módon olyat is találunk, amelyet balatoni nyaraláson adtak postára.⁴³ Az ünnepi alkalmak közül a húsvéthoz, karácsonyhoz és újévhez kapcsolódó üdvözlőket éppúgy előfordulnak, mint a névnap és születésnap köszöntés. Ezekben az esetekben a levelezőlap képes oldala nem kapcsolódik a szövegoldal tartalmához, egyetlen példát kivéve. A könnyed életképi jelenet, melyen csinosan öltözött hölgyek társaságában Napoleon gáláns lovagként gesztikulál, kellemesen összerímeli a képeslap feladójának húsvéti üdvözlő soraival.⁴⁴

A lapok jelentős része általános kapcsolattartásra utaló, jelentősebb alkalmaktól független üzeneteket tartalmaz. Kép és szöveg jellemzően itt is idegenek egymásnak, de olykor párhuzamot is mutathatnak, sőt az illusztrációt akár a levelezők hivatása is személyre szabottá teheti. Csatajelenetet ábrázol például az a lap, amely egy honvédhadnagy számára íródott, s amely két katonaember barátságának közvetítője.⁴⁵ Egyes esetekben szellemes összekapcsolódásokra is találunk példát. Az álomba merült közkatona mellett strázsáló, helyette őrködő Napóleont ábrázolja az a képeslap, amelyre a császári és királyi huszárezred kötelekében szolgáló katona érezhetően udvarló szándékú sorait veti. A kisasszony hogyléte felől érdeklődő mondatai után végül így búcsúzik: „*Én most keltem fel ½ 8-kor és*

üdvözli János.”⁴⁶ Ugyancsak direkt kapcsolatot teremt a levelezőlap két oldala között az a legényember, aki hasonlóképp romantikus célzatú sorokat vet papírra. Képeslapja a lovára épp felszállni készülő sebesült császárt ábrázolja, szöveges üzenetét pedig így indítja: „*Napoleoni merészséggel indulok útnak a még keményebb, gyorsabb paripán!*” Ezt követően még idéz néhány lírai sort, majd kézcsókjait küldi.⁴⁷

A levelezőlapok a korabeli ember Napoleonról való gondolkodásának lenyomatait is tükrözhetik. Három, azonos kézzel, azonos címre, bizonyos Kopp Józsefhez írt levelezőlap egyetlen mondatos üzenete: „*Napoleon halálának 100 éves évfordulója.*”⁴⁸ Külön nyomatékot ad az üzenetnek, hogy mindhárom lap ajánlott küldeményként vett részt a postaforgalomban. Őnagysága Kajdi Juliska volt a címzettje annak a lapnak, melynek feladója a következő sorokat írta: „*Kedves Juliska. Erre a lapra kérlek a legnagyobb vigyázattal légy, nehogy elveszen. Hogy miért úgy hiszem nem kell mondanom. Kézcsókomban kedves szüleidnek.*”⁴⁹ Az üzenetet olvashatatlannal aláíró feladótól egy másik — a haldokló Napóleont ábrázoló — képeslap is fennmaradt, amelyet ugyanazon címzetthez írt. Ebben a tartósan borongós időjárásra panaszkodik, majd így fogalmaz: „*Ezen nagy ember vágyai ezen elhagyatott szigeten törve meg, halálával egész Europa rettegése szűnt meg. Kézcsókomban kedves szüleidnek.*”⁵⁰ Anonimitásba bújó emberünk gondolataiban érezhetően előkelő helyet foglalt el Napoleon emlékezete. Nála is kerekebben fogalmaz azonban az

⁴³ ZM N, N167. Balatonalmádiból Budapestre. 1911. július 9.

⁴⁴ ZM N, N188. Budapestre.

⁴⁵ ZM N, N259. Mezőnyék-Ládházáról Gyulára, onnan továbbküldéssel Aradra. 1915. március.

⁴⁶ ZM N, N386. Tábori postahivatalból Nyíregyházára. 1917. november 4.

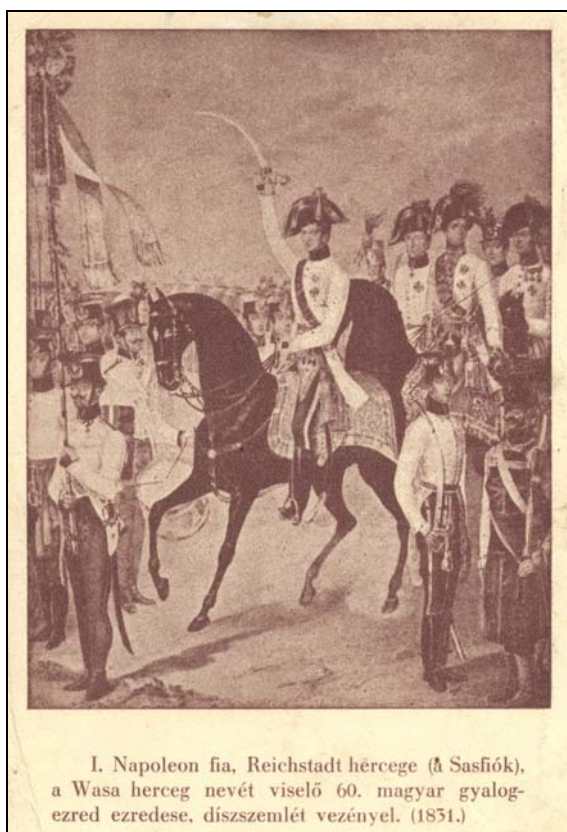
⁴⁷ ZM N, N595. Szabadkáról Bácskossuthfalvára. 1912. szeptember 2.

⁴⁸ ZM N, N231, N241, N270. Budapestről Budapestre. 1911. május 2–5.

⁴⁹ ZM N, N518. Budapestről Budapestre. 1913. március.

⁵⁰ ZM N, N522. Budapestről Budapestre. 1913. április 17.

a Sulyok Mici, akitől három, bizonyos Kovách Tiborhoz írt napóleonos képeslap is fennmaradt, s melyek közül az egyik üzenete kizárólag ebben áll: „Szeretem azt a kort, melynek megteremtője ez a genialis férfit volt.”⁵¹ A lap képes oldala természetesen Napóleon alakját portretírozza.

I. Napóleon fia, Reichstadt hercege († Sasfiók), a Wasa herceg nevét viselő 60. magyar gyalogezred ezredese, díszszemlét vezényel. (1851.)

10. kép. Reichstadt hercege 1831-ben a 60. magyar gyalogezred díszszemláját vezényli. Korabeli illusztráció. (ZM N149.) Kiadó: A 60. gyalogezred Hősi Emlékmű Bizottsága, Eger

Fig. 10. Duke of Reichstadt commands the parade of the Hungarian Infantry Regiment No. 60. Contemporary illustration. Publisher: Heroic Memorial Committee of the Hungarian Infantry Regiment No. 60, Eger

A következő, s egyben utolsó képeslapcsoport mintegy magába foglalja az eddigieket. Összesen 32 darab napóleonos levelezőlap

különíthető el, melyek címzettje egy bizonyos Kéler Margit úrleány. A hozzá írt képeslapok legkorábbi darabját 1902 decemberében, többségét 1910 márciusától kezdődően, a legkésőbbi lapot 1913 novemberében adták postára. A kézírások alapján az üzenetek több személy által íródtak, az egyes feladókhoz természetesen több küldemény is kapcsolható. A feladás helye is változó, mert bár a legtöbb üzenet Budapestről és Nagyváradról íródott, Beregszász, Kassa, Késmárk, Mád és Sátoraljaújhely mellett Ajaccio és Bécs postahivatala is érintett volt abban, hogy a lapok eljussanak Kéler Margithoz. Maga a címzett — a lapok által kijelölt időszakban — a Zemplén vármegyei Mádon élt. A képeslapok túlnyomó többsége ide érkezett, ugyanakkor budapesti, nagyváradi és tátraházi tartózkodásai idején, ideiglenes címeire is kézbesítettek számára levelezőlapos üzeneteket. A Kéler Margithoz írt levelezőlapok többsége a rokoni kapcsolattartás kereteibe illeszkedik, az egymástól távol élő ismerősök szokásos híradásait tartalmazza. Akad olyan lap, amely halálhírt közöl, míg más darabok kimondottan húsvéti, karácsonyi, újévi vagy névnapi üdvözlőlapokként szolgáltak. Az üdvözlő sorok néhány esetben a lap képes oldalával is kapcsolatot mutatnak. Ennek egyik szép példája a következő mondat: „Kedvencedre bízunk jókívánásainkat a szép karácsonyhoz...”⁵² Ez az idézet a címzett Napóleon iránti rajongását is sejtetni engedi, amit aztán az újabb példák kétséget kizáróan megerősítenek. Egy budapesti meghívást a feladó így önt szavakba: „Ideálotat küldöm Érted, hogy hozzon el biztosan mi hozzánk!”⁵³ Egy másik kéz által megírt lapon a következő olvasható: „Tudva azt, hogy Nagysága tisztelője a nagy lángeszű Napoleonnak, talán nem veszi tőlem rossz néven, ha néhány sor kíséretében – arczképét

⁵² ZM N, N50. Budapestről Mádra. 1911. december 23.

⁵³ ZM N, N569. Budapestről Nagyváradra. 1912. február 8.

⁵¹ ZM N, N425. Új Pestről Budapestre. 1907. november 9.

küldöm. E napokban kapok Párisból eredeti Napoleon képeket, s akkor majd leszek oly bátor szebbeket küldeni.”⁵⁴ Az utóbbi mondat a külföldi képeslapok hazai elterjedtségére, illetve beszerezhetőségére is rávilágít. Ilyen körülmények között Kéler Margit hobbija sem lehetett reménytelen vállalkozás, s Napóleon-tárgyú levelezőlap-gyűjteménye az évek során biztosra vehetően szépen gyarapodott. 1910 tavaszától kezdve az üzenetküldők esetenként már „gyűjteménygyarapítási” szándékra hivatkoznak. „A Napóleont ábrázoló képeslap gyűjteményhez szabad legyen nekem is ezen lappal, talán egy, eddig abban még nem levő példánnyal hozzájárulni” — olvassuk egy helyen,⁵⁵ míg egy másik mondat így szól: „Nem tudom, megvannak-e már Neked ezen Napoleon kártyák, de azt hiszem legalább egy még ismeretlen előtted...”⁵⁶ Az utóbbi idézet arra is rávilágít, hogy valójában fogalmunk sem lehet a Kéler-gyűjtemény nagyságrendjéről. A kedves ismerősök „szűz” lapokkal is meg-megajándékozhatták a hölgyet, s ilyenekhez ő maga közvetlenül is hozzájuthatott. Csak annyi bizonyos, hogy a szerencsi képeslapgyűjtemény Napóleon-tárgyú lapjai közül 32 darab íródott Kéler Margit számára.

„A társadalmi struktúra megváltozása [...] kialakított egyfajta polgáris-kispolgáris gyűjtési igényt, hobbyt, melynek a képeslap a maga olcsóságával, ugyanakkor információs közérthetőségével, valódi és álesztétikai értékével szinte magától kínálkozott tárgyául” — mutat rá Petercsák Tivadar (PETERCSÁK 1994, 19). Kéler Margit gyűjteménye fényes igazolása az iménti megállapításnak, de ékes bizonyossága egyben a nemzetközi hős-kultusznak, s ezen belül a Napóleon iránti rajongásnak is. Hogy mi vezette a mádi úrleányt arra, hogy ideálját az ellentmondásos történelmi szemé-

lyiségben találja meg, nem tudjuk biztosan, családi háttéréről ugyanis mindössze annyit tudunk, hogy édesapja minden bizonnyal az a Kéler Imre volt, akit 1898-ban jegyezték be a cégbíróságon mint mádi borkereskedőt,⁵⁷ és aki 1872 és 1888 között az ágostai hitvallású evangélikus egyház tállyai közösségének felügyelői tisztét viselte (BOROVSKY 1905, 325). Kéler Imre 1914-ben, 76 éves korában Mádon bekövetkezett haláláról a Vasárnapi Ujság is megemlékezett.⁵⁸ Tény, hogy a Kélerek között egy tekintélyes építészvállalkozót is találunk, akinek nevét számos kivitelezés (pl. a budapesti Népszínház építése) (SZÉKELY 1990, II. 107) és egy róla elnevezett alapítvány is megőrizte.⁵⁹ Ezt a budapesti vállalkozót történetesen Kéler Napoleonnak (1845–1919) hívták. Hogy Margit és a szintén evangélikus vallású Kéler Napoleon rokonságban voltak-e, nem tudjuk, de a Kélerek körében megnyilvánuló Napóleon-emlékezetről mindketten tanúskodnak.

Napóleon kultusza mára sem áldozott le, noha Magyarországon csak felszínesen érzékelhető, nemzetközi tekintetben élő és lüktető jelenségről van szó. Része maradt az európai kommemoratív kultúrának, ugyanakkor igen fontos bázisokkal bír Amerikában is. Számos egyesület szenteli tevékenységét annak, hogy Napóleon emlékezete fennmaradjon, elkötelezett történészek, megszállott magángyűjtők és névtelen hétköznapi emberek támogatják mindezt.

A szerencsi Zempléni Múzeum képeslapgyűjteménye Napóleon-tárgyú egységének művészet- és kultúrtörténeti vizsgálatához szorosan kapcsolódik a gyűjtemény képeslap-történeti, illetve szakmuzeológiai feltárása (készítési idő, kiadóvállalat, nyomdatechnikai

⁵⁴ ZM N, N54. Késmárkról Tátraházára. 1906. augusztus 28.

⁵⁵ ZM N, N33. Kassáról Mádra. 1910. március 10.

⁵⁶ ZM N, N38. Bécsből Mádra. 1910. március 2.

⁵⁷ *Országos Hírlap*, 1898. április 15. 12.

⁵⁸ *Vasárnapi Ujság*, 61. évf. 44. sz. (1914. november 1.) 830.

⁵⁹ Az 1922. évi alapító levél:

<http://public.omikk.bme.hu/mee/fajlok/1922-224-225.pdf>. (2011. december 20.)

eljárás), ezt a munkát a múzeum munkatársa, Orosz Zoltánné végzi. A közös kutatás célja egy olyan képes album összeállítása, amely nem csupán a Napóleon-legenda és a téma képzőművészeti-történeti ikonográfiájának bemutatására vállalkozhat, de a múzeumi tárgyakon keresztül a képeslapkiadás nemzetközi történetébe is betekintést nyújthat.

GYŰJTEMÉNYEK RÖVIDÍTÉSE

HOM KGy — Herman Ottó Múzeum, Képzőművészeti Gyűjtemény, Miskolc

ZM N — Zempléni Múzeum, Napóleon-gyűjtemény, Szerencs

IRODALOM

BOROVSKY Samu (szerk.)

1905 *Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely R. T. város*. Magyarország vármegyéi és városai. Apollo Irodalmi Társaság, Budapest.

FAZEKASNÉ MAJOROS Judit

2010 A képeslap mint történeti dokumentum. — Postcards as historical documents. In GYULAI Éva–VIGA Gyula (szerk.): *Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság–Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc. 264–274.

FELEKI László

1979 *Napóleon utókor*. Magvető kiadó, Budapest.

FÖLDI Pál

2003 *A magyar gyalogság története*. Anno kiadó, Budapest.

GIACOMELLI, Hector

1862 *Raffet, son oeuvre lithographique et ses eaux-fortes*. Bureaux de la Gazette des Beaux-Arts, Paris.
http://books.google.hu/books?id=BxYtAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false (2011. december 21.)

HOFMANN, Werner

1987 *A földi paradicsom*. Képzőművészeti kiadó, Budapest.

MANFRED, Albert Zaharovics

1982 *Napóleon*. Kossuth könyvkiadó–Gondolat kiadó, Budapest.

MARRINAN, Michael

1994 Historical vision and the writing of history at Louis-Philippe's Versailles. In T Ten-Doerschate Chu, P.–Weisberg, G. P. (eds.): *The popularization of images. Visual Culture under the July Monarchy*. Princeton University Press, Princeton. 113–143.

MASSON, Frederic

1912 *Napoleon*. M. Munk, Wien,

PIRINT Andrea

2002 Apró tárgyak Napóleon kultuszának jegeiben — Winzige Gegenstände im Zeichen des Kults von Napoleon. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLI. 207–220.

2010 Törékeny karrier. Napóleon-jelenetes tányérsorozat magyar gyűjteményekben. — A fragile career. Plates with Napoleonic scenes in Hungarian collections. In GYULAI Éva–VIGA Gyula (szerk.): *Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság–Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc. 231–243.

PETERCSÁK Tivadar

1977 Képeslevelezőlap-gyűjtemény Szerencsén. *A Herman Ottó Múzeum Közleményei* 16. 58–66.

1989 Történelem, politikai propaganda, helyi események a képes levelezőlapokon. — Geschichte, politische Propaganda, lokale Ereignisse auf Ansichtskarten. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXVII. 297–319.

1994 *A képes levelezőlap története*. — *History of picture postcards*. — *Die Geschichte der Ansichtskarte*. Herman Ottó Múzeum–Dobó István Vármúzeum, Miskolc.

SALGÓ Ernő–DR. BÁNYAI Elemér–LONDESZ Elek–LAKATOS László–SZINI Gyula–LENDVAY Károly–TÁBORI Kornél–DR. FABÓ Bertalan

1912 *Napoleon album*. I. *Napóleon élete és kora, írók tanulmányaiban, festőművészek festményeiben és rajzaiban megvilágítva*. *A Pesti Napló előfizetőinek*. Pesti Napló, Budapest.

SZÉKELY György (főszerk.)

1990 *Magyar színháztörténet*. I–II. Magyar Színházi Intézet, Budapest.

TARLE, Jevgenyij Viktorovics

1972 *Napóleon*. 7. kiadás. Gondolat kiadó, Budapest.

THE ART RELICS OF NAPOLEON CULT ON POSTCARDS

Keywords: postcards edition, cult history, Napoleon iconography, propaganda art

The Zemplén Museum of Szerencs preserves the most complete national collection of foreign and Hungarian postcards. The postcards are ordered by themes. One of these groups contains 632 pieces connecting with Napoleon I. Besides the concrete depictions, it includes the barely associative illustrations. Thus, the postcards represent the historical time and the cult being round the historical person up to this day from the military and political rising of the Bonapartes through the episodes of the career and military actions of Napoleon I. to the remembrance after his death.

This study offers brief survey about the types and topics of illustrations, the age, the origin and the publishers of the postcards, too. The earliest posted piece of this group is from 1898, while the latest is from 1985. The most items were utilized between 1907 and 1915 mainly in Hungary. One part of the postcards were published in series named after Napoleon.

The study shows the European story of the memory of Napoleon and its considerable phases. It was proved, that the centenarian anniversary gave the cult a new considerable push. The postcards about Napoleon became very frequent in the beginning of the 20th century and the cause of it can be also the centenary, which aroused the interest about him.

A separate chapter examines the art illustrations of the postcards and their prefigurations. Assorting from among the outstanding relics of painting, sculpture, and the reproduced graphics, the characteristic types of Napoleon iconography are also represented through the postcards. Some of them are not simple reproduction, but specifically self-sufficing works of art. The centenary expanded the iconography, too.

The last and perhaps the most exciting chapter of the study is about the manuscript messages of the postcards. One part of the messages — more or less — represents likewise the thinking of contemporary people about Napoleon. We can get information about the devotion of the sender or the addressee to Napoleon in some cases. During the examination of the messages, a separate postcard collection about Napoleon was come to light. It was compiled by a maiden lady in Zemplén County between 1902 and 1913. We could identify only 32 pieces of the private collection of Margit Kéler, which were sent to her by post.

We presented the postcards about Napoleon from the side of the history of art and culture. The research of this collection in the respect of publishing postcards is the task of the near future. Our aim is to prepare an illustrated album, which can show not only the history of Napoleon legend and his iconography, but also the history of the postcard edition in the world through the museum pieces with precisely data.

Andrea Pirint